

Куляша М. В.

Студентка 1-го курсу факультету соціології і права НТУУ «КПІ»

Науковий керівник:

Звягіна І.Н., старший викладач, ФСП НТУУ «КПІ»

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Початок розвитку римського суспільства характеризувався відсутністю спеціального органу, який би міг здійснювати захист прав громадян. Тоді потерпілий міг сам вжити заходів щодо покарання своїх кривдників. Ображений здійснював над порушником саморозправу.

Цікавим є те, що до участі у ній залучались члени сім'ї, родичі, друзі та інші.

Це зумовлено тим, що римляни вважали, що правила, які існували у суспільстві були встановлені богами, і, відповідно, є виразом їх волі, то боги завжди допоможуть правому. Отже, той, хто перемагав у боротьбі - і був правий.

Яскравий приклад демонструється в законах XII таблиць, згідно яких, спійманий на крадіжці злодій отримував покарання пліткою, а потім віддавався на розправу потерпілому.

Очевидно, що існуюче положення речей не могло лишатись надалі, зважаючи на розвиток правової культури. Держава поступово починає обмежувати можливості саморозправи і допускає вчинювати лише еквівалентні дії відносно до тих, що вчинив порушник. В законах XII таблиць містилася норма: "Якщо хтось вчинив членушкодження і не помириться з потерпілим, то хай йому самому буде вчинено те саме".

Згодом було встановлено систему викупів. припустимо, за те, що хтось переломив кістку вільній людині - штраф 300 асів, рабу - 150 асів.

Виникнення суду стало причиною заборони саморозправи, існувала лише самооборона. Дозволялось своїми силами чи за допомогою різних засобів перешкоджати порушенню своїх прав, однак лише під час порушення. Насильницькі дії, що здійснювались вже після порушення, суворо карались.

Існувало два види судів - публічні (*iudicia publica*) та приватні (*iudicia privata*), а судовий процес - цивільний і кримінальний.

Характерною особливістю римського цивільного процесу в період республіки та принципату був поділ на дві стадії:

1. Розгляд справи у претора (*ius*) - підготовча стадія до розгляду справи у суді. Саме на цьому етапі з'ясовувались усі обставини справи, відшукувались свідки та встановлювались вимоги сторін. При визнанні своєї провини порушником і згоді понести відповідальність - справа завершувалась. Якщо ж порушник позову пред'явленого не визнавав, то справа передавалась до суду, який вирішував її по суті і зобов'язував порушника відшкодувати збитки.

2. Розгляд справи в суді (*iudicium*).

Легісакційний процес, тобто, законний - це перший судовий процес, що проводився на основі Закону. Однак, він був дуже обтяжений формалізмом. Для звернення до претора необхідно було знати спеціальну форму, і, у випадку її порушення, - позивач втрачав право на позов і процес припинявся. Позовні форми звернення тримались у суворій таємниці і простим людям могли бути передані лише за окрему плату.

Одночасно зі зверненням до претора, позивач повинен був доставити і спірну річ. Якщо річ рухома - вона приносилась до суду. Якщо доставка була неможливою - то приносили шматок цієї речі. (камінь від будинку, шматок землі, вівцю з отари).

Крім того, обов'язковим був факт доставки відповідача позивачем до суду. Без відповідача суд не починався. Зрозуміло, що рідко відповідач хотів приходити, тому часто відбивався від позивача за допомогою рабів або ж використовував інші можливості.

Звертатись до претора можна було лише у певні встановлені дні. Заборонялось звертатись у свята, траури під час війни та інших подій, що мали державне значення.

Сакрамент - це грошовий заклад, який приносили сторони у підтвердження своєї правоти. Після вирішення справи у претора, він призначав суддю, який згодом прийме рішення по суті. Власне, рішення було остаточне і оскарженню не підлягало.

Натомість, становлення формулярного процесу припадає на другу половину періоду республіки. Рим тоді вже став досить могутньою державою і зміни в економіці вимагали скасування непотрібних формальностей. Позивач звільнявся від необхідності складати позовну заяву за чіткими правилами. Цей обов'язок покладался на претора.

Позивач мав змогу у будь-якій формі передавати свої вимоги претору, претор повинен заслухати свідків і викласти суть позову у записці самотійно. Записка мала назву "формула" - звідси і назва. Формула, в свою чергу, передавалась судді, який вирішував справу. Отже, і цей процес складався з двох стадій.

Формула завжди мала форму веління. Претор цією формулою назначав суддю і окремо давав йому вказівки, як вчиняти тоді, коли виявляться ті чи інші обставини. Тому формула була не лише формулюванням суті справи, а й своєрідною інструкцією щодо її вирішення. Якщо помилка допускалась претором - вона обов'язково повторювалась і в судді. Важливо зазначити, що рішення суду було остаточним і перегляду не підлягало.

Згодом, за часів встановлення абсолютної монархії інститут претури занепадає. Імператори не довіряли виборним преторам. Як наслідок - суди розглядали справу за одну стадію. Оскільки для римлян це було незвично, тому цей процес одержав назву "екстраординарний". Деякий час ці різновиди процесів існували поруч, але згодом екстраординарний починає переважати і витісняти попередній. Імператори чинять судочинство за допомогою власних адміністративних органів, а суди вже не утворюються. Деякі суперечки були розглянуті особито імператором.

Розгляд справ відбувався у закритому порядку у присутності сторін та важливих гостей. Якщо позивач не являвся - справа припинялась, якщо був відсутній відповідач - розгляд справи відбувався без нього.

Новим був офіційний виклик в суд, можливість оскарження рішення та введення мита для покриття судових витрат. Однак, обмежувався принцип публічності.

В свою чергу, позов – це звернення до суду за захистом прав. Базуючись на принципах справедливості і добра, претори розробили цілу систему позовів. Речові та особисті позови.

Якщо предметом позову являлась річ - позов називався речовим (*actio in rem*). Якщо ж предметом суперечки стала певна дія, право вимоги вчинення якої належить позивачеві - це особистий позов (*actio in personam*).

Також розрізнялися позови суворого права (*actio stricti iuris*) та позови доброї совісті (*actio bonae fidei*). Розглядаючи справу позову суворого права суддя міг керуватись лише буквою Закону, а при розгляді позову доброї совісті суддя повинен з'ясувати всі обставини справи та те, що хотіли вчинити сторони і основними принципами в таких справах були добро та гуманність.

Крім того, існували і позови за аналогією (*actio utilis*) - якщо не існувало певного виду позовів, але існували схожі то застосовувалися ці схожі позови.

Необхідність виникнення позовів з фікцією (*actio ficticia*) зумовлювалась розвитком господарського обороту, у разі виникнення ситуацій, які правом не регулювались, але спір можливо вирішити по справедливості. В таких випадках претором допускалась фікція. Він надавав учасникам певного статусу, за якого можливо вирішити спір.

Штрафні та реіперсикаторні позови (*actiones reipersecutoriae*) - це позови про поновлення порушеного майнового права. Штрафні позови мали на меті піддати порушника покаранню у вигляді штрафу. Ці два позови могли застосовуватися одночасно, якщо впливали з одного юридичного факту. Так, потерпілий від крадіжки міг подати і позов про повернення втраченого володіння, і позов про стягнення з крадія штрафу.

Підсумовуючи все вищесказане, доцільно зазначити, що виникнення державного суду, створення різновидів судових процесів, класифікація позовів - важливі та значні кроки у розвитку римського приватного права, без детального вивчення та розуміння яких неможливо орієнтуватись у такій цікавій та складній науковій дисципліні.